

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ АТЛЕТИЧНИХ ІГОР НА ЧЕСТЬ ГЕРМЕСА В АНТИЧНОМУ ПІВНІЧНОМУ ПРИЧОРНОМОР'І

Оксана ГРЕЧАНЮК

Львівський державний інститут фізичної культури

Сьогодні особливої актуальності набувають дослідження пов'язані із вивченням історичного минулого, витоків сучасної фізичної культури.

Перші історичні відомості про розвиток фізичного виховання та атлетичних змагань прослідковуються на землях сучасної Південної України в античний період. В той часок землі північного берега Чорного моря належали до давньогрецького світу. Традиційно в Елладі проводилися різноманітні за своїми масштабами атлетичні ігри. Найвідоміші з них збирали атлетів та глядачів з багатьох грецьких колоній.

Протягом багатьох століть викликають захоплення громадськості Олімпійські, Піфійські, Немейські, Істмійські та багато інших ігор Стародавньої Греції. Водночас, незвідомим залишається факт існування подібних явищ в античний період на території півдня сучасної України, у Північному Причорномор'ї.

Питання розвитку фізичної культури в античному Північному Причорномор'ї досліджуються недостатньо висвітленими дослідниками історії античних північнопричорноморських міст і тільки побіжно згадуються у працях теоретиків фізичного виховання. Окремими авторами (Латишев В.В., 1909, 1916; Семенов-Томарський С.О., 1940; Кубланов М.М., 1957, 1962; Колеснікова Л.Г., 1964; Солomonік Е.І., 1964, 1973; Русяєва А.С., 1990; Кадєєв В.І., 1996; Ручинська О.А., 1996 та ін.) розроблено певні аспекти цієї тематики.

Враховуючи всі названі вище факти розробка тематики проведення змагань в північнопричорноморських містах в античний період є актуальною, вона сприятиме поглибленню знань з історії вітчизняної фізичної культури.

Дослідження проводилося відповідно до теми 1.1.4. "Історико-методологічні аспекти розвитку української фізичної культури" Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2001-2005 рр. Державного комітету фізичної культури і спорту України з номером державної реєстрації 020000641.

Мета статті полягає у аналізі особливостей проведення атлетичних ігор на честь Гермеса в античних полісах Північного Причорномор'я впродовж VI ст. до н.е.-IV ст. н.е.

Дослідження ґрунтується на комплексному підході до вивчення джерельної бази: архітектурних пам'яток, свідочств античних авторів, даних епіграфічних джерел та монетного матеріалу.

Висновки дослідження показали, що майже впродовж тисячоліття в античному Північному Причорномор'ї проводилися атлетичні ігри на честь Ахілла (Ахіллеї) у місті Аполлонії (Аполлонії) у Ольвії та містах Боспорського царства, Гермеса (Гермеї) у Херсонесі, Горгіппії, Геракла (Гераклеї) у Херсонесі, Посейдона у Ольвії та, ймовірно, багатьох інших на сьогодні ще не відомих змагань.

Значення найпопулярніших були атлетичні ігри на честь Гермеса – Гермеї. Гермес, який разом із Гераклом, вважався покровителем гімнасій, палестр і молодих атлетів (Гермеї). Тому в агонах на його честь брали участь хлопчики та юнаки.

Існування Гермей в Ольвії підтверджує мармуровий базис III ст. до н.е., на якому очевидно, колись знаходилася статуя на честь переможця із присвятою Гермесу та Гераклу. У ній повідомлялось, що Нікодром, син Діонісія, який виконував обов'язки гімнасіарха, дякує за перемогу сина у бігу [9, № 186].

Як покровитель гімнасіїв і палестр Гермес мав культ і в ольвійській метрополі – Мілеті. Очевидно, саме звідси вшанування Гермеса Агонія було перенесене у Ольвію [6, т. 1, с. 222].

Особливу увагу привертає напис із Горгіппії, датований першою половиною III ст. до н.е., який містить список переможців у Гермеях [2, № 1137]. Каталог викарбований на мармуровій плиті і він складається з чотирьох стовпчиків імен, по два з кожної сторони. Збереглися заголовки лише до двох колонок. З них дізнаємося, що агонії були присвячені Гермесу і атлети змагались у довгому бігу та еуексії.

На те, що імена, які знаходяться у різних списках на одному рівні, не синхронні, вказував уже В.В. Латишев [5, с. 252]. В подальшому Е.О.Берзін, фундаментально аналізуючи горгіппійський агоністичний каталог, підтвердив це припущення. Він довів, що списки велися із дня заснування кожного з видів змагань і були перервані одночасно в один із років через невідому причину (жоден із списків не доходить до кінця плити) [1, с. 111]. Такого висновку вчений дійшов зіставивши написи всіх чотирьох стовпчиків так, щоб їх останні стрічки знаходилися на одному рівні. Він виявив, що списки різного характером написання різко поділяються на дві частини. Шрифт нижньої половини (останніх 14 стрічок) значно відрізняється від шрифту попередньої частини напису [1, с. 111-112]. Звідси Е.О.Берзін робить два важливі висновки. Перший, що ідентичність особливостей написання останніх чотирнадцяти стрічок служить доказом синхронності, а, отже, підтверджується одночасність припинення записів про змагання. Другий, що першопочатково плита була розрахована на запис переможців лише сорока семи змагань, записи ж останніх чотирнадцяти імен переможців були зроблені після встановлення почесної плити. При цьому імена в кінці списків, очевидно, дописувалися після кожних змагань [1, с. 112].

Чи були переможці всіх сорока семи змагань з верхньої частини напису занесені до списку відразу, чи запис на камені почався з більш раннього часу довести неможливо [1, с. 112].

Щодо часу проведення та періодичності горгіппійських Гермей М.М.Кубласкі стверджує, що їх зародження відбулося значно раніше III ст. до н.е., яким датується горгіппійський агоністичний каталог. Вчений припускає, що проміжок між іграми можна порівнювати не тільки один рік, а й два або чотири [3, с. 143-144]. З приводу цього в подальшому Е.О.Берзін підрахував, що враховуючи датування напису не пізніше, ніж першою половиною III ст. до н.е., у випадку однорічного проміжку між іграми дата заснування – близько 310 р. до н.е., якщо проміжок дорівнює два роки – близько 370 р. до н.е. і якщо чотири роки – близько 490 р. до н.е. [1, с. 112]. Питання періодичності проведення Гермей у Горгіппії вирішилося за допомогою аналізу імен переможців у написі є 39 випадків, коли одне й те ж ім'я та по-батькові повторюється у різних списках (35 разів – двічі і 4 рази – тричі). Тому якщо припустити, що ігри проводилися через два роки, то середній проміжок між перемогами однойменних осіб в двадцяти випадках із тридцяти дев'яти дорівнював 30 років, а у окремих випадках до п'ятдесяти-сімдесяти років. При чотирирічній перерві у проведенні горгіппійських Гермей у середньому між перемогами цих атлетів проходило 60 років [1, с. 112].

Аналізуючи одержані дані Е.О.Берзін стверджує, що такі цифри є нереальними. Окремі, найвидатніші атлети античності дійсно одержували перемоги впродовж тридцяти і більше років, але це були, звичайно, рідкісні випадки, а не масове явище.

у даному випадку. Припущення щодо збігу імен різних осіб також неможливе, так як населення Горгіппії, безумовно, було невеликим [1, с. 112].

Саме тому єдиною можливою є щорічна періодичність проведення Гермей у Горгіппії [1, с. 112]. При такому проміжку між іграми вони проіснували більш, аніж півстоліття. Таким чином, виникнення горгіппійських атлетичних ігор на честь Гермеса припадає на кінець IV ст. до н.е. [3, с. 143-144].

Цікавим є також припущення щодо участі у даних змаганнях батьків і дітей [4; 1, с. 115]. В горгіппійському агоністичному каталозі нараховується 14 пар осіб із взаємозамінними іменами та по-батькові (наприклад, Синд Гілеєв і Гілей Синдів). Окрім того є ще 31 пара імен, в якій ім'я одного переможця є по-батькові іншого. Звичайно, значна частина цих пар є збігом. Щоправда, хронологічно співвідношення між перемогами гіпотезних батьків і синів, у більшості випадків, є цілком припустимим. Зовсім лише у шести випадках із сорока п'яти цей проміжок дорівнював менше, ніж п'ять років. В інших тридцяти дев'яти парах він дорівнював у середньому п'яти-тридцяти рокам. Такий характерний збіг масового характеру не може бути випадковим [1, с. 115].

Таким чином, очевидно, що у більшості із цих 39 пар мова йде про батьків і синів. Це також підтверджує щорічність проведення Гермей у Горгіппії. На основі цих фактів можливою є також гіпотеза відносно одночасного занесення у списки декількох осіб, чия тоді проміжки між перемогами батьків і дітей стали б занадто малими [1, с. 115]. Отже, спостерігаємо на Боспорі агоністичну спадкоємність поколінь.

Е.О. Берзін, аналізуючи послідовність перемог тих самих осіб у різних видах змагань, припускає, що у горгіппійських іграх на честь Гермеса приймали участь три вікові категорії: хлопчики (учні гімнасію), юнаки (ефеби) та дорослі [1, с. 115]. Така практика була поширена у багатьох містах давньогрецького світу. В Афінах та Іонії ці групи відрізнялись так: 12-16 років, 16-20 років, старше 20 років [8, р. 271-272]. При чому, на думку цього автора, у довгому бігу та еуексії змагалися ефеби. Щодо хлопчиків відомо, що вони брали участь у лампадодромії [1, с. 118-121]. Вид вправи для дорослих невідомий.

М.М. Кубланов доводить, що горгіппійський агоністичний каталог було складено давньогрецьким істориком [3, с. 144-145]. Вчений, на основі факту виявлення в написі імен невідомого походження, стверджує про можливу участь у горгіппійських Гермеях вихідців з місцевості населення – скіфів і синдів [3, с. 144].

Горгіппійські Гермеї мали звичний для давньогрецьких і, особливо, малоазійських міст вигляд [1, с. 127].

Про проведення ігор на честь Гермеса у Херсонесі свідчить уламок мармурової стели, знайденої в Херсонесі II ст. до н.е. присвяченим Гермесу херсонеським гімнасіархом Демотелом, який був сином Серафіла [9, № 436]. В.В. Латишев [5, с. 311-313] припускає, що на верхній частині стели (на сьогодні втраченій) був викарбуваний список переможців у іграх.

Отже, Гермеї були одними із найпопулярніших святкувань у давньогрецькому світі і проводилися майже у всіх еллінських колоніях. Як видно із наведених вище фактів і святкування користувалися великою повагою також і у античному Північному Причорномор'ї. Аналіз епіграфічних джерел показує, що Гермеї проводилися у Ольвії, Херсонесі та Херсонесі впродовж III-II ст. до н.е. Дані ігри проводилися, в основному, між атлетів з періодичністю один раз на рік. При чому спостерігається відсутність сімейних атлетичних традицій від покоління до покоління. Проведення Гермей у античному Північному Причорномор'ї відповідало давньогрецькій традиції, що свідчить про розвиток агоністики й олімпійської ідеї на праукраїнських землях в античну добу.

ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ТЕРМІНІВ

1. Агони – змагання.
2. Агоністика – система тренувань і змагань; принцип змагальності, що реалізовується у багатьох сферах життя.
3. Агоністичний каталог – список переможців у іграх із зазначенням виду вправ, у якій була одержана перемога.
4. Епіграфічні джерела – стародавні та середньовічні написи на каменях, металічних дерев'яних, кістяних, скляних і керамічних виробках.
5. Ефеби – юнаки, які у віці 18-20 років проходили військово-фізичну підготовку та несли військовою службу.
6. Лампадодромія – біг із запаленими факелами.
7. Метрополія – місто у відношенні до колонії, яку воно утворило.

Література:

1. Берзин Э.О. Горгиппийский агонистический каталог // Советская археология. – 1961. – № 1. – С. 111-127.
2. Корпус боспорских надписей. – Москва; Ленинград: Наука, 1965. – 951 с.
3. Кубланов М.М. О местной историографии на Боспоре (Горгиппийский каталог победителей) // Вестник древней истории. – 1954. – № 4. – С. 143-146.
4. Латышев В.В. Агонистический каталог из Горгиппии // Журнал Министерства народного просвещения. – 1896. – Март. – С.115-127.
5. Латышев В.В. Pontika (Понтика): Изборник научных и критических статей из истории, археологии, географии и эпиграфике Скифии, Кавказа и греческих колоний на побережье Черного моря. – Санкт-Петербург: Изд-во ИАК, 1909. – 430 с.
6. Русяева А.С. Духовная культура населения Ольвийского государства: Дис...д-ра ист. наук / АН УССР, Ин-т археологии. – К., 1990. – Т.1. – 393 с.; – Т.2. – 264 с.
7. Couve L. Hermae // Daremberg et Saglio Dictionnaire des Antiquitees grecques et romaines. – Paris, 1900. – Vol. 3.
8. Gardiner E.N. Greek Athletic Sports and Festivals. – London, 1910.
9. Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. – Petropoli, 1916. – Vol. I, – Ed. 2. – 594 p.

FEATURES OF REALIZATION OF ATHLETIC GAMES IN HONOUR OF HERMES IN ANTIQUE NORTHERN COAST OF THE BLACK SEA

Oksana HRECHANIUK

Lviv State Institute of Physical Culture

The athletic games in honour of Hermes used the large popularity in antique Northern coast of the Black Sea. The analysis of epigraphic sources shows, that Hermai were carried out in Olbia, Horgippia and Chersonesus during III- II centuries B.C. The given games were carried out, basically, for young athletes with periodicity once a year. At what the heredity of family athletic traditions from generation to generation is observed. The realization of Hermai in antique Northern coast of Black Sea answered ancient Greek tradition, which testifies to development agonistic and Olympic idea on ancient Ukrainian grounds in antique epoch.